

POSZUKIWANIA BADAWCZE ANDRAGOGÓW

Aneta Jarzębińska

ORCID:0000-0001-5765-8741

KSZTAŁCENIE OSÓB SKAZANYCH W SZKOŁACH I PLACÓWKACH POZA INSTYTUCJĄ PENITENCJARNĄ. UJĘCIE ILOŚCIOWE

Słowa kluczowe: szkolnictwo przywieszne, szkolenia kursowe w zakładach kar-
nych, kształcenie osób osadzonych, resocjalizacja penitencjarna.

Streszczenie:

CEL NAUKOWY:

Celem artykułu jest analiza liczby osadzonych, którzy po 1997 roku uczęszczali do szkół i innych placówek kształcenia na wolności w kontekście ogólnej liczby osadzonych słuchaczy i osadzonych uczestników kursów.

PROBLEM i METODY BADAWCZE:

Pierwszy problem badawczy dotyczył określenia ogólnej liczby osadzonych – słuchaczy szkół. Formułując drugi problem, zamierzano ustalić, jaki udział w ogólnej liczbie słuchaczy mieli ci, którzy uczęszczali do szkół na wolności. Podobny schemat miały dwa kolejne problemy, a odnoszące się do liczby osadzonych uczestniczących w kursach. Piąty z problemów badawczych dotyczył liczby osadzonych, którzy kształcąc się, korzystali z przepustek w celu konsultacji lub zdania egzaminów.

Badanie przeprowadzono z zastosowaniem metody analizy danych zastanych. Danymi były natomiast: a) opracowane przez Służbę Więzienną *analizy wyników dydaktyczno-resocjalizacyjnych uzyskanych przez szkoły funkcjonujące w zakładach karnych i aresztach śledczych* za lata szkolne od 1999/2000 do 2022/2023; b) opracowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości oraz Służbę Więzienną *informacje o wykonywaniu kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania*, począwszy od 1999 roku.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ:

W kilku ostatnich latach osób osadzonych, które uczestniczyły w formalnym kształceniu na wolności, było zdecydowanie mniej niż wcześniej i mniejszy był ich udział w ogólnej liczbie osadzonych słuchaczy czy uczestników kursów. Spostrzeżenie dotyczy zwłaszcza słuchaczy szkół systemu oświaty poza jednostkami penitencjarnymi i studiumjących.

WNIOSKI, REKOMENDACJE I APLIKACYJNE ZNACZENIE
WPLYWU BADAŃ:

Ze względu na wskazane w artykule unikatowe walory kształcenia osób osadzonych na wolności warto to rozwiązanie propagować. Jednak należy tworzyć warunki dla jego wdrażania, głównie przygotowując społeczeństwo w toku edukacji do zrozumienia potrzeb osób niedostosowanych.

Wstęp

Celem artykułu jest charakterystyka ilościowych aspektów tej części kształcenia osób odbywających karę pozbawienia wolności, które ma miejsce poza jednostkami penitencjarnymi. Nawiązując do klasyfikacji stosowanej w obszarze kształcenia specjalnego, gdzie ze względu na miejsce prowadzenia wyróżnia się trzy jego formy — kształcenie segregacyjne (w szkołach i placówkach specjalnych), częściowo segregacyjne (oddziały specjalne w ogólnodostępnych szkołach i placówkach) oraz niesegregacyjne (w naturalnych warunkach, jakie stwarzają szkoły masowe) (Gajdzica, 2004, s. 188), tytułowe kształcenie można zaliczyć do ostatniej.

Problematykę przedstawię z podziałem na formy kształcenia ustawicznego, które w przypadku dorosłych są dwie: a) szkolne (w szkołach dla dorosłych) (art. 18.1 *Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 roku prawo oświatowe* [dalej u.p.o.] oraz b) pozaszkolne, umożliwiające uzyskiwanie i uzupełnianie wiedzy, umiejętności i kwalifikacji zawodowych (art. 4 ust. 30 u.p.o.) w ramach kwalifikacyjnych kursów zawodowych [dalej Kkz], a także innych, krótszych form (m.in. kursy umiejętności zawodowych, kursy kompetencji ogólnych) (art. 117. 1–1a. u.p.o.), w przepisach penitencjarnych określanych „szkoleniami kursowymi” (§1 p. 10 *Instrukcji Dyrektora Generalnego Służby Więziennej* [dalej SW] Nr 2/2017 z dnia 4 lutego 2017 r.).

Kształcenie osób skazanych to zagadnienie, które warto poznawać przede wszystkim ze względu na rangę kształcenia i jego efektu – wykształcenia. Wystarczy przypomnieć, że wykształcenie to w ocenie społecznej kluczowy warunek sukcesu zawodowego (Głowacki, 2017, s. 6) oraz czynnik wpływający na wysokość zarobków¹, co z kolei wyznacza wzory konsumpcji, spędzania wolnego czasu itp. (Kokocińska, 2015, s. 23). Wykształcenie wpływa także na zdrowie – osoby z wyższym wykształceniem rzadziej cierpią na depresję (Czapliński, 1994, s. 63) i żyją dłużej (Kunasz, 2015, s. 100–101; 105–106).

Szczególnie ważne jest kształcenie osób skazanych, ponieważ są one gorzej wykształcone² niż w populacji generalnej³. W przypadku tych osób chodzi więc

¹ Według badaczy (Goraus-Tańska, Osika, 2020, s. 358–359) osoba z wyższym wykształceniem zarabiała o około 24 proc. więcej w porównaniu do osoby ze średnim wykształceniem, zaś ta więcej niż osoba z wykształceniem podstawowym.

² W grupie 11715 skazanych największy udział miały osoby z wykształceniem zawodowym (30 proc.) a następnie: z ukończoną szkołą podstawową (27 proc.) (BP CZSW, 2020a, s. 3).

³ W 2021 roku wśród ludności w wieku 13 lub więcej lat największy udział miały osoby z wykształceniem średnim (34 proc.), a następnie: z wyższym (25 proc.) (GUS, 2023, s. 212).

przede wszystkim o wyrównywanie braków w wykształceniu szkolnym (w klasyfikacji Tadeusza Aleksandra [2003, s. 869–870] funkcja właściwa kształcenia ustawicznego). Uzyskane wykształcenie czy zdobyte kwalifikacje zawodowe stają się następnie dla tych osób przepustką do podjęcia pracy zawodowej i realizacji celu ekonomicznego (Helta, Wiczowski, 1987, s. 101), a czynniki te uznaje się za zasadniczy warunek powodzenia w readaptacji społecznej (Fidelus, 2012, s. 233–234). Ze względu na swoje walory (m.in. możliwość korygowania w procesie kształcenia negatywnych społecznie przekonań, emocji, zachowań oraz przerwanie percepcji siebie jako osoby niezdolnej do konstruktywnego wysiłku i złoczyńcy (Juwa, 2013, s. 122–123) kształcenie w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności jest też metodą resocjalizacji (według klasyfikacji Stanisława Górskiego [1985, s. 195] z grupy opartych na kulturotechnice). Szczególna wartość wynika z kształcenia osób skazanych poza jednostkami penitencjarnymi. Kiedy przestępca kształci się na równi z nie-przestępcami, ma możliwość pełniejszego włączenia się w główny nurt życia społecznego, a brak jednoznacznego rozgraniczenia na wolnych obywateli i skazanych pełni rolę czynnika zapobiegania zachowaniom dyskryminacyjnym (Przybyszewska, 2016, s. 287). Co więcej, w toku takiego kształcenia urzeczywistnić się może stwierdzenie (zaczerpnięte z obszaru kształcenia osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi): „żyjesz normalnie – jesteś normalny” (Krause, 1992, s. 196.).

Zagadnienie kształcenia skazanych w szkołach i placówkach na wolności jest warte poznawania również dlatego, że podejmowano je wyjątkowo (te wyjątki to opracowania dotyczące przypadku radomskiego oraz projektu KUL⁴). Nawet szersza problematyka kształcenia penitencjarnego rzadko była tematem dociekań badaczy. Pierwotnie analizował ją Zygmunt Bugajski (1929), a następnie, po dekadach uczynili to Marta Wołowicz (1990), Dariusz Widelak (1999), Leszek Bogunia (2009) i po kolejnej przerwie Aneta Jarzębińska (2017, 2020).

Zasady organizowania i prowadzenia kształcenia skazanych, w tym na wolności, zostały jasno wyartykułowane w przepisach. W podstawowej dla wykonywania kary pozbawienia wolności *Ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks*

⁴ W 2011 r., na mocy porozumienia pomiędzy Politechniką Radomską a Aresztem Śledczym w Radomiu, uruchomiono pierwsze w kraju studia licencjackie dla osób skazanych w trybie dziennym na kierunku logistyka. Przez pierwsze dwa lata wykładowcy przychodzili do jednostki, natomiast przez pozostały czas przewidziany na cykl kształcenia skazani (29 osób) opuszczali jednostkę, by odbywać praktyki w laboratoriach uczelni. Finalnie 16 skazanych obroniło licencjat (Pietruszka, 2013, s. 120. Pobrane z: <https://radom.wyborcza.pl/radom/7,48201,18809474,16-wiezniow-z-aresztu-w-radomiu-obronilo-licencjat-srednia.html>).

Drugi wyjątek: w 2013 r. 36 skazanych osadzonych w Areszcie Śledczym w Lublinie podjęło studia na kierunku praca socjalna o specjalności streetworking. Zajęcia dydaktyczne prowadzono początkowo na zasadzie wolontariatu w pomieszczeniach aresztu. Następnie skazani uczestniczyli w zajęciach razem z innymi studentami w kampusie KUL. Finalnie 18 osób w 2016 r. ukończyło studia I stopnia i następnie kilka podjęło studia magisterskie na kierunku nauki o rodzinie. W 2018 r. cztery z nich uzyskały dyplom magistra. Pobrane z: https://www.kul.pl/nowa-inicjatywa-centrum-studiow-kul-dla-osadzonych,art_98742.html

karny wykonawczy [dalej k.k.w.] stwierdza się, że w zakładach karnych organizuje się dla skazanych nauczanie⁵ obowiązkowe w zakresie szkoły podstawowej, a także umożliwia się nauczanie w zakresie ponadpodstawowym i na kursach zawodowych (art. 130 § 1 k.k.w.). Stwierdza się również, że osoby tymczasowo aresztowane mogą brać udział w tym nauczaniu, jednak ponieważ wiąże się ono z przemieszczaniem po terenie jednostki, wymaga uwzględnienia konieczności zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego (art. 221a k.k.w.)⁶.

Zawężając ogłąd do kształcenia w instytucjach środowiska wolnościowego, prawo do niego przysługuje wyłącznie osobom skazanym. Zgodnie z Ustawą *skazani mogą za zgodą dyrektora zakładu karnego uczyć się w szkołach poza obrębem zakładu karnego, jeżeli spełniają ogólnie obowiązujące wymagania w oświacie publicznej, zachowują się poprawnie oraz nie zagrażają porządkowi prawnemu* (art. 131. § 1 k.k.w.). Skazanej osobie, która spełnia wymienione wymagania, dyrektor może zezwolić na udział w konsultacjach i zdawanie egzaminów poza zakładem karnym (131. § 2). W przepisach przewidziano także zezwolenie na udział w szkoleniu (całym bądź w części) poza zakładem karnym. O zezwolenie na kształcenie poza jednostką penitencjarną mogą się ubiegać skazani odbywający karę w zakładzie półotwartym (art. 91. pkt. 3) oraz otwartym (art. 92 pkt 3), natomiast nie przewidziano takiej opcji dla osadzonych w zakładach zamkniętych, dla których zajęcia organizuje się w obrębie zakładu (art. 90 pkt 3) oraz dla skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne, którzy z zajęć korzystają w oddziale, w którym są zakwaterowani (art. 88b. § 1).

Część zasadnicza

Podstawy metodologiczne badania własnego

W podjętym badaniu zamierzałam poznać wybrane, ilościowe aspekty kształcenia osób skazanych w szkołach i placówkach poza jednostkami penitencjarnymi. Aktywność badawczą ukierunkowałam, stawiając problemy badawcze szczegółowe:

- 1) Ile osadzonych osób w latach szkolnych 2000/2001–2022–2023 uczęszczało do szkół i na kwalifikacyjne kursy zawodowe?

⁵ W przepisach i w sprawozdawczości penitencjarnej stosuje się nazwę „nauczanie”. Badając zagadnienie, posługuję się jednak nazwą „kształcenie”, ponieważ „nauczanie” to czynność, w której główna aktywność leży po stronie nauczyciela, a przecież słuchacze nie powinni być biernymi odbiorcami nauczanych treści, ale także uczyć się. Adekwatne wydaje się zatem pojęcie „kształcenie”, które obejmuje zarówno nauczanie, jak i uczenie się (np. definicja Bereźnickiego, 2014, s. 10).

⁶ Trzeba zatem przyjąć, że wśród osób kształcących się na terenie jednostki penitencjarnej mogą być zarówno osoby o statusie „skazanej”, jak i przypadki „tymczasowo aresztowanych”. Obie kategorie zawierają się w nazwie „osadzeni”.

- 2) Jaki udział w ogólnej liczbie osadzonych słuchaczy szkół i kwalifikacyjnych kursów zawodowych mieli słuchacze szkół systemu oświaty poza jednostkami penitencyjnymi i studiujący na uczelniach wyższych?
- 3) Ile skazanych osób w latach 1999–2023 skorzystało z przepustki na udział w konsultacjach i zdawanie egzaminów poza jednostkami penitencyjnymi?
- 4) Ile osadzonych osób uczestniczyło w latach 1999–2023 w szkoleniach kursowych?
- 5) Jaki udział w ogólnej liczbie osadzonych – uczestników szkoleń kursowych mieli korzystający z przepustki z tytułu udziału w szkoleniu poza jednostką penitencyjną?

Odpowiedzi na powyższe problemy poszukiwałam metodą analizy dokumentów polegającą, jak stwierdza Mieczysław Łobocki (2003, s. 212–214), na opisie i interpretacji dokumentów, które w zależności od przyjętych kryteriów podziału mogą być różnego rodzaju. Możliwy jest podział w zależności od stopnia uporządkowania: na dokumenty archiwalne, które stanowią uporządkowany zbiór danych zapisanych na różnych nośnikach i są potwierdzeniem działalności danej instytucji oraz różne od nich teksty incydentalne czy okolicznościowe; podział na dokumenty zastane i takie, których powstanie było zainicjowane przez badacza (Bauman, 2004, s. 232–233), a także wyróżnienie ze względu na „urzędowe usankcjonowanie” dokumentu lub brak dokumentów (Łobocki, 2003, s. 216).

W swoim badaniu bazowałam na dokumentach z rodzaju: zastanych, archiwalnych, oficjalnych. Były to następujące: a) opracowane przez Biuro Penitencjarne Centralnego Zarządu Służby Więziennej [dalej BP CZSW] *analizy wyników dydaktyczno-resocjalizacyjnych uzyskanych przez szkoły funkcjonujące w zakładach karnych i aresztach śledczych* za lata szkolne od 1999/2000 do 2022/2023; b) przygotowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości [dalej MS] oraz CZSW *informacje o wykonywaniu kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania*, w których prezentowano informacje o stanie więziennictwa (dostępne na <https://sw.gov.pl/strona/Statystyka>).

Zamierzałam poznać stan subpopulacji osób skazanych uczęszczających do szkół i na szkolenia kursowe poza jednostkami penitencyjnymi począwszy od 1998 roku, który jest pierwszym pełnym rokiem po wprowadzeniu kluczowej dla wykonywania kary pozbawienia wolności ustawy – *kodeksu karnego wykonawczego z 6 czerwca 1997 r.* Jednak musiałam nieznacznie przesunąć tę granicę: a) ustalając liczebność subpopulacji słuchaczy szkół i na uczelniach wyższych poza jednostkami penitencyjnymi na rok szkolny 2000/2001, bo dopiero od wtedy BP CZSW zamieszczało w swoich analizach przedmiotowe informacje; b) badając liczbę szkolących się w środowisku wolnościowym na 1999 rok, gdyż wcześniejsza roczna informacja jest niedostępna.

Wyniki analizy naukowej

Ogólna liczba osadzonych – słuchaczy szkół i kwalifikacyjnych kursów zawodowych

W poszczególnych, ujętych w badaniu latach szkolnych ogólna liczba osadzonych słuchaczy (licząc słuchaczy szkół i Kkz prowadzonych w jednostkach penitencjarnych oraz słuchaczy placówek oświatowych na wolności i studentów) była zbliżona. Wynosiła około 3,5 tys. do 4 tys. Wyraźny wzrost ogólnej liczby słuchaczy nastąpił w roku 2012/2013, co było wynikiem wprowadzenia do jednostek penitencjarnych nowej, pozaszkolnej formy kształcenia – Kkz. Pod względem ogólnej liczby słuchaczy rekordowy okazał się rok 2021/2022, z wynikiem przekraczającym 5 tys. (tab. 1).

W roku szkolnym zamykającym analizę badawczą odnotowano ponad 4,6 tys. słuchaczy skupionych pod szyldami 18 centrów kształcenia ustawicznego prowadzonych na terenie 19 jednostek penitencjarnych (wliczając uczęszczających do szkół na wolności). Wtedy słuchacze stanowili 6,5 proc. ogólnej liczby osadzonych wg stanu na koniec 2022 r. (obliczenie na podst. MS, CZSW, 2023, s. 4). W roku szkolnym 2022/2023 wśród słuchaczy przeważali liczbowo uczęszczający na Kkz ($n = 3743$; 80,5 proc.), których prowadzono wówczas 155 (w tym trzy Kkz w ZK w Grudziądzu dla osadzonych kobiet). Ponadto wśród słuchaczy byli: uczęszczający do 16 liceów ogólnokształcących ($n = 732$) (z których jedno, ponownie w Grudziądzu, było przeznaczone dla osadzonych kobiet), słuchacze sześciu szkół podstawowych ($n = 145$) oraz słuchacze szkół poza jednostkami penitencjarnymi (BP CZSW, 2023, s. 2; BP CZSW, 2023a.).

Liczba słuchaczy szkół systemu oświaty poza jednostkami penitencjarnymi oraz studiujących

Pierwotnie liczba słuchaczy uczestniczących w procesie kształcenia na wolności zawierała się w przedziale 70–80 przypadków rocznie. Począwszy od roku szkolnego 2003/2004, następował wzrost tej liczby, a rekordowy, także ze względu na udział słuchaczy szkół na wolności w ogólnej liczbie słuchaczy był rok 2010/2011 ($n=338$; 9,9 proc.). W następnym roku nastąpił duży, choć jednoroczny spadek. Kolejne lata przyniosły wzrosty liczby słuchaczy. Tendencja ponownie odwróciła się wraz z rokiem 2015/2016. Od tej pory zasadniczo notowano spadki. Niewielki wzrost miał miejsce w roku 2022/2023, jednak nie zmienia to faktu, że i wtedy zjawisko było marginalne ($n = 27$, w tym 26 studentów; 0,6 proc.) (tab. 1).

Tabela 1. Ogólna liczba osadzonych – słuchaczy⁷ w szkołach i na Kkz oraz liczba skazanych – słuchaczy szkół systemu oświaty i studiujących na uczelniach wyższych w latach szkolnych 2000/2001–2022/2023

Rok szkolny	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012
ogólna liczba osadzonych – słuchaczy (szkół i Kkz)	3833	4076	4083	3931	4030	3809	3899	3673	3434	3458	3411	3201
– w tym słuchaczy szkół systemu oświaty poza ZK	71	72	81	109	178	176	139	169	156	211	338	55
– w tej liczbie studentów szkół wyższych wśród słuchaczy poza ZK	15	7	12	21	28	34	29	33	26	26	23	23
słuchacze szkół i studenci poza ZK w ogólnej liczbie słuchaczy (w %)	1,9	1,8	2,0	2,8	4,4	4,6	3,6	4,6	4,5	6,1	9,9	1,7
Rok szkolny	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022	2022/2023	
ogólna liczba osadzonych – słuchaczy szkół i Kkz	4249	4642	4610	4290	4444	4162	4637	4232	4914	5053	4647	
– w tym słuchaczy szkół systemu oświaty poza ZK	253	251	317	151	131	69	69	34	19	16	27	
– w tej liczbie studentów szkół wyższych wśród słuchaczy poza ZK	55	68	120	48	17	10	10	14	18	16	26	
słuchacze szkół i studenci poza ZK w ogólnej liczbie słuchaczy (w %)	6,0	5,4	6,9	3,5	2,9	1,7	1,5	0,8	0,4	0,3	0,6	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: BP CZSW, 2001 (Załącznik); BP CZSW, 2002, s. 6; BP CZSW, 2003, s. 10; BP CZSW, 2004, s. 9; BP CZSW, 2005, s. 7; BP CZSW, 2006, s. 7; BP CZSW, 2007, s. 7; BP CZSW, 2008, s. 15; BP CZSW, 2009, s. 13; BP CZSW, 2010, s. 14; BP CZSW, 2011, s. 13; BP CZSW, 2012, s. 14; BP CZSW, 2013, s. 15; BP CZSW, 2014, s. 9; BP CZSW, 2015, s. 18; BP CZSW, 2016, s. 17; BP CZSW, 2017, s. 17; BP CZSW, 2018, s. 15; BP CZSW, 2019, s. 7; BP CZSW, 2020, s. 7; BP CZSW, 2021, s. 6; BP CZSW, 2022, s. 5; BP CZSW, 2023, s. 5.

Liczba osób skazanych korzystających z przepustki na udział w konsultacjach i zdawanie egzaminów poza jednostkami penitencjarnymi

W pierwszych latach ujętych w analizie badawczej liczba osadzonych, którym udzielono przepustki w celu konsultacji czy zdawania egzaminów na wolności, była niewielka (po kilkadziesiąt osób). W 2002 roku po raz pierwszy

⁷ Nie wliczając eksternistycznych.

z przedmiotowych przepustek skorzystało więcej niż 100 osób. Najwyższy wynik odnotowano w 2007 roku ($n = 195$). W kolejnych kilku latach sytuacja była zmienna. Od 2016 roku nastąpiły spadki liczby korzystających z przepustek na konsultacje i egzaminy. W 2023 roku 57 osób skorzystało z tego rodzaju przepustki (tab. 2), niektóre wielokrotnie, bowiem liczba wydanych przepustek była każdorazowo większa niż liczba korzystających z nich osób (np. w 2023 r. wydano 137 przepustek) (MS, CZSW, 2024, s. 22).

Tabela 2. Liczba skazanych korzystających z przepustki na udział w konsultacjach i zdawanie egzaminów poza zk w okresie 1999–2023

Rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
n	47	61	87	108	101	92	149	154	195	52	86	130	122
Rok	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
n	82	145	105	98	72	56	51	24	40	3	9	57	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: MS, CZSW, 2000, s. 21; MS, CZSW, 2001, s. 21; MS, CZSW, 2002, s. 21; MS, CZSW, 2003, s. 21; MS, CZSW, 2004, s. 21; MS, CZSW, 2005, s. 21; MS, CZSW, 2006, s. 21; MS, CZSW, 2007, s. 21; MS, CZSW, 2008, s. 21; MS, CZSW, 2009, s. 21; MS, CZSW, 2010, s. 21; MS, CZSW, 2011, s. 21; MS, CZSW, 2012, s. 22; MS, CZSW, 2013, s. 22; MS, CZSW, 2014, s. 22; MS, CZSW, 2015, s. 22; MS, CZSW, 2016, s. 22; MS, CZSW, 2017, s. 22; MS, CZSW, 2018, s. 22; MS, CZSW, 2019, s. 22; MS, CZSW, 2020, s. 22; MS, CZSW, 2021, s. 22; MS, CZSW, 2022, s. 22; MS, CZSW, 2023, s. 22; MS, CZSW, 2024, s. 22.

Ogólna liczba osadzonych – uczestników szkoleń kursowych

W 1999 roku odnotowano ponad jeden tys. słuchaczy szkoleń kursowych, po czym nastąpiło kilka lat ze zdecydowanie mniejszą liczbą uczestników tych szkoleń. Pierwszy, wyraźny w porównaniu z poprzednim rokiem (ponad trzykrotny) wzrost nastąpił w 2005 r. Do 2013 r. łącznie liczba uczestników szkoleń była duża, zwykle przekraczając 10 tys. Dla kolejnych trzech lat charakterystyczny był spadek tej liczby, a dla następnych trzech – wzrosty z najwyższym wynikiem w 2019 r. (ponad 14,5 tys. uczestników szkoleń) (tab. 3). W 2023 roku zakłady karne zorganizowały 281 kursów, najwięcej ogólnobudowlanych, brukarskich i komputerowych (BP CZSW, 2023, s. 15–16) dla prawie 2,7 tys. uczestników, w tym 127 kobiet, a zatem szkoleniem objęto 3,5 proc. średniego stanu populacji osadzonych w 2023 r. (obliczenie na podst. MS, CZSW, 2024, s. 4).

Liczba skazanych korzystających z przepustki z tytułu udziału w szkoleniu poza jednostką penitencjarną

W pierwszych kilku latach badanego okresu odnotowywano zaledwie po kilkadziesiąt przypadków osób korzystających z przepustek z tytułu szkolenia poza jednostką penitencjarną. Najniższy odsetek korzystających z tych przepustek w ogólnej liczbie uczestników szkoleń (poniżej 2 proc.) odnotowano w 2020 roku.

Począwszy od 2016 roku notowano niewielu w porównaniu z poprzednimi latami korzystających z przedmiotowych przepustek i niewielkie były udziały tych grup w ogólnej liczbie uczestników szkoleń w danym roku (tab. 3). Wydanych przepustek każdorazowo było więcej niż korzystających (w 2023 r. – 670 przepustek) (MS, CZSW, 2024, s. 22).

Tabela 3. Ogólna liczba skazanych – uczestników szkoleń kursowych oraz liczba korzystających z przepustek z tytułu udziału w szkoleniu kursowym poza jednostkami penitencjarnymi w latach 1999–2023

Rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
uczestnicy szkoleń organizowanych w ZK i AŚ	1182	668	412	186	848	965	3205	5950	8400
korzystający z przepustek na szkolenia	59	30	31	50	62	96	325	930	899
korzystający z przepustek na szkolenia w liczbie uczestników szkoleń (w %)	5,0	4,5	7,5	26,9	7,3	9,9	10,1	15,6	10,7
Rok	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
uczestnicy szkoleń organizowanych w ZK i AŚ	11181	13755	13291	12808	10675	11170	4271	6597	
korzystający z przepustek na szkolenia	1174	1304	1130	1227	694	607	798	1052	
korzystający z przepustek na szkolenia w liczbie uczestników szkoleń (w %)	10,5	9,5	8,5	9,6	6,5	5,4	18,7	15,9	
Rok	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
uczestnicy szkoleń organizowanych w ZK i AŚ	6352	13304	13388	14545	8960	4727	2331	2682	
korzystających z przepustek na szkolenia	510	824	500	319	165	210	172	224	
korzystający z przepustek na szkolenia w liczbie uczestników szkoleń (w %)	8,0	6,2	3,7	2,2	1,8	4,4	7,4	8,4	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: BP CZSW, 2001 (Załącznik); BP CZSW, 2002, s. 12; BP CZSW, 2003, s. 17; BP CZSW, 2004, s. 25; BP CZSW, 2005, s. 21; BP CZSW, 2006, s. 23; BP CZSW, 2007, s. 21; BP CZSW, 2008, s. 9; BP CZSW, 2009, s. 8; BP CZSW, 2010, s. 8; BP CZSW, 2011, s. 28; BP CZSW, 2012, s. 9; BP CZSW, 2013, s. 10; BP CZSW, 2014, s. 9 (wraz z liczbą szkoleń w 2012); BP CZSW, 2015, s. 11; BP CZSW, 2016, s. 9; BP CZSW, 2017, s. 10; BP CZSW, 2018, s. 11; BP CZSW, 2019, s. 20; BP CZSW, 2020, s. 18; BP CZSW, 2021, s. 15; BP CZSW, 2022, s. 16; BP CZSW, 2023, s. 15; MS, CZSW, 2000, s. 21; MS, CZSW, 2001, s. 21; MS, CZSW, 2002, s. 21; MS, CZSW, 2003, s. 21; MS, CZSW, 2004, s. 21; MS, CZSW, 2005, s. 21; MS, CZSW, 2006, s. 21; MS, CZSW, 2007, s. 21; MS, CZSW, 2008, s. 21; MS, CZSW, 2009, s. 21; MS, CZSW, 2010, s. 21; MS, CZSW, 2011, s. 21; MS, CZSW, 2012, s. 22; MS, CZSW, 2013, s. 22; MS, CZSW, 2014, s. 22; MS, CZSW, 2015, s. 22; MS, CZSW, 2016, s. 22; MS, CZSW, 2017, s. 22; MS, CZSW, 2018, s. 22; MS, CZSW, 2019, s. 22; MS, CZSW, 2020, s. 22; MS, CZSW, 2021, s. 22; MS, CZSW, 2022, s. 22; MS, CZSW, 2023, s. 22; MS, CZSW, 2024, s. 22.

Podsumowanie

W minionych dwóch dekadach wśród osadzonych uczestniczących w kształceniu formalnym niewiele było osób, których proces kształcenia miał miejsce poza jednostką penitencjarną. Począwszy od roku szkolnego 2019/2020 udział skazanych – słuchaczy szkół wolnościowych wśród ogółu osadzonych słuchaczy był mniejszy niż procent. Niewiele wyższy odsetek ustalono, zestawiając korzystających z przepustek w celu realizacji szkolenia na wolności (lub jego części) z ogólną liczbą uczestników szkoleń organizowanych przez zakłady karne. W kategorii zaprzepaszczonych szans można postrzegać fakt, że spadek tego odsetka zbiegł się ze wzmożoną liczbą szkoleń z tytułu realizacji *Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój na lata 2014–2020 POWER*⁸. Przypadł zatem na okres, kiedy można było oczekiwać większej liczby korzystających z przepustek na szkolenie.

Jedynym zaobserwowanym w ostatnim czasie progresem jest liczba korzystających z przepustek w celu konsultacji lub zdawania egzaminów na wolności. Jednak co do zasady także i to rozwiązanie jest praktykowane epizodycznie, skoro w 2023 roku skorzystało z niego kilkadziesiąt osób.

Poszukując możliwych przyczyn opisanego stanu, można nakreślić kilka. Po pierwsze, niewielka liczba przypadków skazanych uczestniczących w kształceniu na wolności może wynikać z ogólniejszego, utrwalanego przez dekady przekonania więźniaków, że sprawy penitencjarne winny być załatwiane wewnątrz jednostki, z dala od udziału i wiedzy postronnych, między innymi dlatego, by tuszować ewentualne błędy. Trzeba także wziąć pod uwagę, że Służba Więzienna zмага się z wieloma problemami, m.in. z roszczeniami funkcjonariuszy dotyczącymi nadgodzin, wysokości zarobków, z nadmierną fluktuacją kadry, w zestawieniu z którymi kwestia zwiększenia dostępu skazanych do kształcenia na wolności wydawać się może nie dość istotna czy nie dość pilna. Poważną barierą dla rozwoju kształcenia osób skazanych poza murami jednostek penitencjarnych są również postawy społeczne wobec tych ludzi: podszyte lękiem, przejawiające się przypisywaniem im najgorszych cech, zakładaniem jakoby nie byli w stanie porzucić przestępczą działalność oraz że należy ich bezwzględnie izolować itp.

Ostatecznie, choć nie można całego kształcenia penitencjarnego przenieść poza instytucję penitencjarną, bo jest to nierealne przede wszystkim dlatego, że część osób osadzonych ze względów klasyfikacyjnych czy bezpieczeństwa nie może uczestniczyć w zajęciach poza jednostką, warto odwracać wykazany w badaniu kierunek. Warto z uwagi na potencjalne korzyści resocjalizacyjne i reintegracyjne, aby osoby osadzone były wyraźnie obecne w szkołach i placówkach wolnościowych. Potrzebna jest jednak edukacja społeczeństwa, aby przygotować je do zrozumienia potrzeb osób niedostosowanych. Z kolei ze względu na fakt, że kształcenie osób skazanych w placówkach na wolności jest zjawiskiem

⁸ Pobrano z: <https://sw.gov.pl/strona/power-2014-2020>.

pedagogicznym, a te, jak ujął Łobocki (2003, s. 224), wybiegają często poza możliwość objęcia ścisłym pomiarem, potrzeba także dalszych, jakościowych badań problematyki. Przedstawione w artykule wyniki należy zatem potraktować jako wprowadzające.

Bibliografia

- Aleksander, T. (oprac.). (2003). *Kształcenie dorosłych*. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, Warszawa: Żak, 866–870.
- Bauman, T. (oprac.). (2004). *Metody jakościowe gromadzenia danych*. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, 226–233. Warszawa: Żak.
- Bereźnicki, F. (2014). *Kształcenie i studiowanie w szkole wyższej*. W: D. Ciechanowska (red.), *Perspektywy zmian w praktyce kształcenia akademickiego*, 9–18. Szczecin: Pedagogium Wyd. TWP w Szczecinie.
- Bogunia, L. (2009). Edukacja skazanych w szkołach przywięziennych, pozawięziennych i formach pozaszkolnych w latach 2000–2007. *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, t. XXIV.
- BP CZSW (2001). *Analiza wyników dydaktyczno-resocjalizacyjnych uzyskanych w r. sz. 2000/2001 przez szkoły przywięzienne*.
- BP CZSW (2002–2023). *Analiza wyników dydaktyczno-resocjalizacyjnych uzyskanych w r. sz. [2001/2002–2022/2023] przez szkoły przywięzienne*. [W sumie 22 odrębnych opracowań].
- BP CZSW (2023a). *Wykaz kierunków kształcenia i semestrów nauki w szkołach prowadzonych przy zakładach karnych i aresztach śledczych wg stanu na dzień 1 września 2023 r.*
- Bugajski, Z. (1929). Rozwój działalności kulturalno-oświatowej w więzieniach, jej zadania i obecna organizacja w Polsce. W: Z. Bugajski (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*. Warszawa: Związek Pracowników Więziennych Rzeczypospolitej Polskiej.
- Czapiński, J. (1994). *Cywilizacyjna rola edukacji. Dlaczego warto inwestować w wykształcenie*. Warszawa: Instytut Studiów Społecznych.
- Fidelus, A. (2012). *Determinanty readaptacji społecznej skazanych*. Warszawa: Wyd. UKSW.
- Gajdzica, Z. (2004). Dydaktyka specjalna: wokół wątków zaniechanych, zaniedbanych i nieobecnych. W: Z. Gajdzica, A. Klinik (Red.), *Wątki zaniebane, zaniechane, nieobecne w procesie edukacji i wsparcia społecznego osób niepełnosprawnych* (s. 179–194). Katowice: Wyd. Uniwersytetu Śląskiego.
- Głowacki, A. (oprac.) (2017). *Czy warto się kształcić? Komunikat z badań Nr 62/2017*, CBOS.
- Goraus-Tańska, K., Osika, Z. (2020). Stopnie wyższego wykształcenia a zarobki w Polsce i innych krajach OECD. *Ekonomista*, 3, 341–371.
- Górski, S. (1985). *Metodyka resocjalizacji*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- GUS (2023). *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2023*. ZWS.
- Helta, F., Wiczowski K. (1987). Organizacja procesu dydaktyczno-wychowawczego w szkołach przywięziennych. *Oświata Dorosłych*, 2, 98–103.
- https://www.kul.pl/nowa-inicjatywa-centrum-studiow-kul-dla-osadzonych,art_98742.html

- <https://radom.wyborcza.pl/radom/7,48201,18809474,16-wiezniow-z-aresztu-w-radomiu-obronilo-licencjat-srednia.html>
- Instrukcja Dyrektora Generalnego SW Nr2/2017 z dnia 4 lutego 2017 r. w sprawie szczegółowego trybu organizowania nauczania w szkołach oraz szkolenia kursowego w zakładach karnych i aresztach śledczych.*
- Jarzębińska, A. (2020). Kształcenie i szkolenie kursowe osób osadzonych w latach 1999–2020. *Przegląd Historyczno-Oświatowy*, 3–4, 126–143.
- Jarzębińska, A. (2017). Szkolnictwo przywięzienne w Polsce w latach szkolnych 2003/2004–2016/2017. *Edukacja Dorosłych*, 2, 197–212.
- Juwa, M. (2013). Kształcenie w procesie resocjalizacji skazanych. *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, 78, 117–132.
- Kokocińska, A. (2015). *Społeczna wartość wyższego wykształcenia*. Poznań: Wyd. UAM.
- Krause, A. (1992). *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Kunasz, M. (2015). Wykształcenie jako czynnik determinujący długość życia. *Edukacja Ekonomistów i Menadżerów*, 3 (37), 93–110.
- Lobocki, M. (2003). *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- MS, CZSW [2000–2024]. *Informacja o wykonywaniu kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania za rok [1999–2023]*.
- Pietruszka, N. (2013). Kształcenie na poziomie wyższym w polskim więziennictwie – cel do osiągnięcia perspektywnie czy wyzwanie? *Pedagogika Szkoły Wyższej*, 2, 111–124.
- Przybyszewska, D. (2016). Charakterystyka systemów kształcenia dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w Szwecji, Federalnej Republice Niemiec, Grecji i we Włoszech. *Studia Edukacyjne*, 39, 271–290.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe* (t.j. Dz. U. 2024 r. poz. 737).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. kodeks karny wykonawczy* (t.j. Dz. U. 2024 r. poz. 706).
- Widelak, D. (1999). *Szkolnictwo przywięzienne w Polsce (1945–1995)*. Opole: Uniwersytet Opolski.
- Wołowicz, M. (1990). *Nauczanie ogólne i zawodowe skazanych*. W: A. Marek (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988 (1990)*. Warszawa: Wyd. Prawnicze, 387–421.

EDUCATION OF CONVICTED PERSONS IN SCHOOLS AND INSTITUTIONS OUTSIDE THE PENITENTIARY INSTITUTION. QUANTITATIVE APPROACH

Keywords: prison education, training courses in prisons, education of the incarcerated, penitentiary rehabilitation.

Summary:

RESEARCH PURPOSE: The purpose of this article is to analyse the number of inmates who attended schools and other educational institutions outside the prison space after 1997 in the context of the total number of inmate students and inmate course participants.

RESEARCH PROBLEM AND METHODS:

The first research problem was to determine the total number of inmate students. In formulating the second problem, the intention was to determine the share of those attending schools outside the prison space in the total number of students. The next two problems followed a similar pattern and referred to the number of inmates attending courses. The fifth research problem concerned the number of inmates who were educated using temporary release to consult or take exams.

The research was carried out using the desk research method. The following data were used: a) the Prison Service's *analysis of the didactic and rehabilitation results obtained by schools operating in prisons and detention centers* for the school years from 1999/2000 to 2022/2023; b) the Ministry of Justice and the Prison Service's *information on the execution of imprisonment and pretrial detention*, starting from 1999.

RESULTS OF SCIENTIFIC ANALYSIS:

In the past few years, there have been far fewer inmates who participated in formal education outside the prison space than before, and a smaller share of them in the total number of inmate students or course participants. The observation is especially true for students at schools of the educational system outside penitentiary units and higher education students.

CONCLUSIONS, RECOMMENDATIONS AND APPLIED SIGNIFICANCE OF THE IMPACT OF THE RESEARCH:

Due to the unique qualities of education of inmates outside the prison space indicated in the article, it is worth promoting this solution. However, it is necessary to create conditions for its implementation, mainly by preparing society in the course of education to understand the needs of maladjusted persons.

Dane do korespondencji:

Dr Aneta Jarzebińska

Katedra Pedagogiki Społecznej

Instytutu Pedagogiki

Uniwersytet Szczeciński

mail: aneta.jarzebinska@usz.edu.pl